



# ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

شماره مجوزمجله: ۸۰۴۰۰

زمان پذیرش نهایی: ۱۳۹۹/۰۴/۱۰

## برنامه ریزی استراتژیک توسعه گردشگری در بافت تاریخی و فرسوده شهر ارومیه با هدف ارتقای سرزندگی در آن

دکتر محمود هوشیار<sup>۱</sup>، علیرضا کریم‌نژاد<sup>۲</sup>

۱- دانشجوی دکتری اقلیم شناسی؛ دانشگاه محقق اردبیلی و عضو هیئت علمی دانشگاه پیام نور  
۲- کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری (گرایش باز آفرینی شهری)؛ دانشگاه پیام نور ارومیه

### چکیده

بافت‌های تاریخی به عنوان یکی از بخش‌های مهم شهرها محسوب می‌گردند که متأسفانه امروزه با مسائل و مشکلات بسیار زیادی مواجه می‌باشند که خود موجب افت سرزندگی و کاهش کیفیت در این افت‌ها گردیده است. توسعه گردشگری در اینگونه بافت‌ها به عنوان یکی از راهکارهای بهبود وضعیت بافت و ارتقای سرزندگی در آن می‌باشد که امروزه در بسیاری از کشورها مورد استفاده قرار گرفته است. هدف اساسی این پژوهش برنامه ریزی توسعه گردشگری در بافت تاریخی اما فرسوده شهر ارومیه با هدف ارتقای سرزندگی در آن می‌باشد لذا می‌توان آن را در زمره پژوهش‌های توصیفی تحلیلی و کاربردی دسته بندی نمود. جمع آوری اطلاعات به دو روش اسنادی کتابخانه‌ای و مطالعات میدانی با ابزار پرسشنامه به تعداد ۲۰۰ نمونه از میان ساکنین، گردشگران و متخصصین و کارشناسان مربوطه انجام گردیده است. رویکرد اساسی در این پژوهش برنامه‌ریزی استراتژیک است که روش تحلیل SWOT و امتیازدهی QSPM را انتخاب نموده است. نتایج حاصل از این پژوهش نشان دهنده اهمیت مسائل کالبدی و اجتماعی نسبت به سایر مشکلات مربوط به سرزندگی است که نتایج تحلیل نشان می‌دهد جهت رفع این مشکلات و ارتقای سرزندگی در بافت استفاده از راهکارهای تهاجمی (SO) در اولویت اول قرار دارد.

**واژگان کلیدی:** بافت تاریخی، بافت فرسوده، برنامه ریزی استراتژیک، گردشگری، سرزندگی، ارومیه

### مقدمه

#### بیان مساله

امروزه با توجه به سرعت بالای تغییر و تحولات و افزایش روند شهرنشینی در نقاط مختلف دنیا دستیابی به توسعه مطلوب به عنوان یکی از اهداف اساسی مدیریت شهری در نقاط مختلف مطرح می‌باشد که لازمه آن دستیابی به منابع درآمدی پایدار و کارآمد می‌باشد (سلیمانی مقدم و همکاران، ۱۳۹۷: ۵) از طرفی رشد و توسعه روزافزون تکنولوژی و ایجاد انواع وسایل حمل و نقل و جابجایی موجب گردید تا ساختار شهر دچار تغییر و تحولات بسیاری گردد و بافت و ساختار ارگانیک خود را از دست دهد (Herrero et al, 2017: 4). همین عامل موجب گردید تا رشد شهری به سمت پیرامون کشیده شود که این مساله بی



# ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

شماره مجوز مجله: ۸۰۴۰۰

زمان پذیرش نهایی: ۱۳۹۹/۰۴/۱۰

توجهی به بافت مرکزی را به دنبال داشت (keovilay, 2012: 6). ادامه این روند موجب تضعیف بافت‌های مرکزی، قدیمی و تاریخی شهر و فرسودگی آنها گردیده است (صفاعی پور و زارعی، ۱۳۹۶: ۱). بافت‌های تاریخی شهرها میراث ارزشمند معماری و کالبدی به جای مانده از گذشتگان ماست که در طول زمان در هویت بخشی به حیات شهری همواره نقش بارزی ایفاء نموده است (حسن زاده و سلطان زاده، ۱۳۹۶: ۵). این بخش از شهر تجلی گاه ابعاد فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی مردمانی است که در دوره‌های تاریخی در این بخش از شهر، روزگار سپری کرده و هویت فرهنگی آن را به ثبت رسانده‌اند. چنانچه ناحیه تاریخی شهرها را شناسنامه واقعی آنها نامید، سخن گزافی گفته نشده است متأسفانه رشد و توسعه روزافزون تکنولوژی و ایجاد انواع وسایل حمل و نقل و جابجایی موجب گردید تغییر و تحولات در بافت و ساختار ارگانیک شهرها شده است همین عامل رشد پیرامونی شهرها و بی توجهی به بافت مرکزی را به دنبال داشته است که ادامه این روند موجب تضعیف بافت‌های مرکزی، قدیمی و تاریخی شهر و فرسودگی آنها گردیده است (یزدانی و دیگران، ۱۳۹۶: ۶). بافت فرسوده شهری، به عرصه‌هایی از محدوده قانونی شهرها اطلاق می‌شود که به دلیل فرسودگی کالبدی، عدم برخورداری مناسب از دسترسی سواره، تاسیسات، خدمات و زیرساخت‌های شهری محیطی و اقتصادی نازلی برخوردار می‌باشند. بافت‌های فرسوده به سبب فرسودگی در کلیت با یکدیگر ویژگی‌های مشترکی دارند، اما با توجه به نوع بافت، زمان تشکیل و ... در مکان‌های مختلف، صورت‌های متفاوتی می‌یابند (Alpopi & Manole, 2014: 4). عدم توجه به این بافت‌ها و رهاسازی آنها می‌تواند پیامدهای بسیار زیادی را برای محله و ساکنین آن ایجاد نماید. این بافت‌ها علی‌رغم وجود مشکلات فراوان در خود؛ دارای پتانسیل‌هایی می‌باشند که می‌توان با تقویت آنها موجبات بهبود وضعیت بافت را فراهم نمود. در واقع می‌توان با ساماندهی بناها و عناصر تاریخی در این بافت‌ها موجب جذب افرادی شد که به بافت تاریخی علاقمند هستند و بدین وسیله موجب بهبود وضعیت بافت گردید.

در ابتدای کار تفکرات عمده در جهان، حول محور ضرورت احیاء بناهای تاریخی و نوسازی آنها به عنوان میراث فرهنگی مطرح شد اما امروزه با رونق مساله گردشگری و معرفی آن به عنوان یک صنعت مولد و پایدار پژوهش‌ها، مطالعات و طرح‌های بسیار زیادی در این زمینه انجام و اجرا گردیده که نتایج بسیار مطلوبی را به همراه داشته است. توسعه گردشگری در منطقه موجب بهبود وضعیت اقتصادی، اجتماعی، محیطی و ... خواهد شد؛ البته این مساله پیامدهای منفی بخصوص در بعد اجتماعی و محیطی نیز به دنبال خواهد داشت که عدم مدیریت صحیح آن می‌تواند موجب بروز مشکلات فراوان گردد اما باید گفت که گردشگری موجب بهبود روابط اجتماعی، آشنایی با فرهنگ‌ها و تمدن‌های مختلف، افزایش نظارت اجتماعی، افزایش سرزندگی و مهمتر از همه افزایش اشتغال محلی و بهبود وضعیت اشتغال و اقتصاد در منطقه و در کل شهر خواهد شد (کردوانی و غفاری، ۱۳۹۰: ۶) لذا توجه به این مساله در بافت‌های فرسوده و قدیمی ارزشمند از اهمیت بسیار بالایی برخوردار می‌باشد که خوشبختانه کشور ایران با توجه به قدمت و پیشینه تاریخی غنی خود آثار تاریخی بسیار زیاد را در خود جای داده است که می‌توان با بهره‌گیری از این عناصر موجبات رشد و توسعه در شهرهای مختلف کشور را به ارمغان آورد که لازمه دستیابی به این مهم برنامه ریزی، مدیریت و طراحی پایدار فضاهاست که تا به امروز در نقاط مختلف جهان رویکردهای بسیار زیادی در برخورد با این بافت‌ها و ساماندهی آنها ارائه گردیده و به کار بسته شده است از جمله بهسازی، نوسازی، بازآفرینی، توانمندسازی، بهینه‌سازی و ... که هر یک معایب و مزایایی را به همراه داشته‌اند.

یکی از مهمترین عناصری که می‌تواند موجب بهبود وضعیت گردشگری در یک منطقه و ارتقای خلاقیت در آن گردد مساله سرزندگی و دستیابی به فضاهای سرزنده می‌باشد. سرزندگی یکی از کیفیت‌های سازنده فضاهای شهری است که در نظر بسیاری از نظریه پردازان مسائل شهری مورد توجه قرار گرفته است. این مفهوم با تعابیر متفاوت، اما نزدیک به هم، زمینه



# ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

شماره مجوز مجله: ۸۰۴۰۰

زمان پذیرش نهایی: ۱۳۹۹/۰۴/۱۰

حضور و فعالیت را در فضا فراهم می آورد (صرافی و همکاران، ۱۳۹۲: ۵). امروزه فضاهای شهری به نیازهای استفاده کنندگان فضا پاسخگو نبوده و واجد کیفیت‌های محیطی نیستند. در این میان بسیاری از فضاهای شهری عصر حاضر، فضاهای نامناسب برای بروز فعالیت‌های اجتماعی هستند. این در حالی است که یکی از کیفیت‌های مهم و سازنده فضاهای پاسخگو، سرزندگی آنها است. سرزندگی به فضا و فعالیت شهری نسبت داده می‌شود که به سلامت جسمی، روانی، اجتماعی و پیشرفت شخصی شهروندان کمک می‌کند و فضای شهری مطلوبی را تصویر می‌کند که غنای روحانی و فرهنگی را ایجاد کرده و بازتاب می‌آفریند. اصول اولیه‌ای که به موضوع مادیت می‌بخشد شامل عدالت، شأن و منزلت شهروندان، در دسترس بودن، همزیستی، مشارکت و قدرت بخشیدن به مردم است. همچنین می‌توان گفت فضای شهری سرزنده جایی که زیبایی را به شهروندان و مراجعان خود بشناساند و این بدان معناست که فضای شهری سرزنده برای باید جذاب، کارآمد و امن برای کودکان، زنان و کهنسالان باشد.

شهر ارومیه به عنوان یکی از شهرهای مرزی در غرب کشور می‌باشد که در سال‌های اخیر رشد شتابان و لجام گسیخته‌ای داشته و به علت داشتن رشد طبیعی جمعیت، مهاجرپذیری، گسترش خدمات، اعطای هویت سیاسی و اداری به این شهر به عنوان مرکز استان و واگذاری زمین توسط ارگان‌های مختلف دولتی در شهر برنامه‌های عمرانی کشور تغییرات اجتماعی - اقتصادی و سیاسی کشور و در نهایت محیط طبیعی مساعد تحولات جمعیتی و کالبدی زیادی به خود دیده و مانند دیگر شهرهای دارای بافت‌های فرسوده می‌باشد که در محدوده مرکزی و بافت تاریخی آن، چنین بافت‌هایی نمود بسیار بیشتری دارند و به عنوان بافت‌های غالب می‌باشند از این رو توجه و برنامه‌ریزی برای بهبود وضعیت کنونی بافت‌های فرسوده واقع در محدوده مرکزی شهر ارومیه ضروری است، چرا که با گذشت زمان وضعیت این بافت‌ها هر روز وضعیت نامناسبی به خود می‌گیرد. بنابراین، با برنامه‌ریزی بلند مدت و راهبردی و شناسایی نقاط قوت، نقاط ضعف، تهدیدها و فرصت‌های موجود در محدوده و تدوین یک برنامه راهبردی جهت ساماندهی وضعیت کنونی چنین بافت‌هایی ضروری می‌باشد. از پیشروترین شیوه‌های برنامه‌ریزی که در سال‌های اخیر رواج یافته است برنامه‌ریزی استراتژیک می‌باشد. مشخصه اصلی برنامه‌ریزی راهبردی معطوف به شناخت قوت و ضعف، تهدیدها و فرصت‌ها و تجزیه و تحلیل آنها برای حصول استراتژی‌های نهایی از طریق تکنیک تحلیلی سوات است (رومیانی و دیگران، ۱۳۹۷: ۶). با توجه به گستردگی بافت تاریخی ارومیه و فرسودگی بخش زیادی از این بافت و پتانسیل بالای آن در راستای توسعه گردشگری در آن و کارکرد رویکرد برنامه ریزی استراتژیک این پژوهش تلاش دارد تا با بکارگیری این رویکرد اقدام به برنامه ریزی در راستای ارتقای سرزندگی در آن نماید.

## اهداف و سوالات

هدف اصلی این پژوهش "برنامه ریزی استراتژیک توسعه گردشگری در بافت تاریخی و فرسوده شهر ارومیه با هدف ارتقای سرزندگی در آن" می‌باشد. سایر اهداف این پژوهش عبارتند از:

- بررسی ویژگی‌های بافت تاریخی و فرسوده شهریا تاکید بر پتانسیل‌ها و موانع توسعه گردشگری در آن
- بررسی عوامل موثر بر توسعه گردشگری در شهر ارومیه و همچنین چالش‌های پیش روی آن
- بررسی اثرات توسعه گردشگری بر ارتقای سرزندگی در بافت تاریخی و فرسوده ارومیه و ابعاد مختلف آن
- و در نهایت ارائه راهکارهای مناسب توسعه گردشگری در بافت تاریخی و ارتقای سرزندگی در آن

متناسب با اهداف تبیین شده سوالات زیر طراحی گردیده است:



# ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

شماره مجوز مجله: ۸۰۴۰۰

زمان پذیرش نهایی: ۱۳۹۹/۰۴/۱۰

۱. عوامل داخلی (W-S) و خارجی (O-T) پیش روی توسعه گردشگری شهر ارومیه و بافت تاریخی و فرسوده آن کدامند؟
۲. اولویت بندی راهکارهای ارتقای گردشگری با هدف ارتقای سرزندگی در بافت تاریخی و فرسوده شهر ارومیه چگونه است؟

## روش شناسی

پژوهش حاضر به لحاظ روش شناسی از نوع توصیفی تحلیلی است و با توجه به هدف خود که برنامه ریزی توسعه گردشگری در بافت تاریخی و فرسوده شهر ارومیه با هدف ارتقای سرزندگی در آن است در زمره پژوهش‌های کاربردی قرار می‌گیرد. جمع آوری اطلاعات به دو روش اسنادی کتابخانه‌ای و مطالعات میدانی انجام گردیده است و تجزیه و تحلیل اطلاعات با استفاده از نرم افزار Spss و روش تحلیل رگرسیون و همبستگی و روش تحلیل SWOT انجام گردیده است.

## پیشینه پژوهش

هانگ در سال (۲۰۱۵)، یوزال و سیرگی (۲۰۱۶)، یوزال و همکاران (۲۰۱۵) و لینگ و وی (۲۰۱۶) از مهمترین منابع خارجی هستند که به برنامه ریزی توسعه گردشگری و بررسی ابعاد مختلف آن پرداخته‌اند. نتایج مطالعات مذکور نشان می‌دهد که توسعه گردشگری بر کیفیت زندگی نقش موثری داشته است و عامل اقتصادی بیشترین تأثیر را پذیرفته است. مور و همکاران (۲۰۱۳) در پژوهشی به مطالعه آثار و پیامدهای منفی ناشی از رشد گردشگری و افزایش حضور گردشگران در کشورهای حوزه‌ی دریای کارائیب پرداخته‌اند. نتایج حاصل از این پژوهش نشان دهنده آن است که افزایش حضور گردشگران دارای آثار منفی همچون: افزایش میزان سر و صدا و آلودگی صوتی، افزایش ترافیک، گسترش جرم و جنایت، ازدحام بیش از حد در مناطق شهری و افزایش قیمت مواد غذایی برای این گروه از کشورها می‌باشد که مشکلات عدیده‌ای را برای این جوامع به وجود آورده است.

نیکبیخت و اردانی (۱۳۹۵) در مقاله خود با عنوان نقش سرزندگی بر جذب گردشگری در بافت های کهن شهری نمونه موردی: محله سنگلج تهران با نگاه به اهمیت بافت‌های کهن شهری و نمونه موردی محله سنگلج تهران، سعی در درک رابطه سرزندگی که از مولفه‌های کیفیت شهری است، بر جذب گردشگری و صنعت توریسم شده است.

زیویار و تیموری (۱۳۹۷) در مقاله خود با عنوان برنامه ریزی استراتژیک توسعه گردشگری در بافت تاریخی شهرها (مورد مطالعه: بافت تاریخی شهر خرم آباد) به این نتیجه دست یافتند که جهت توسعه گردشگری در بافت تاریخی شهر خرم آباد راهبرد تهاجمی (SO) (بهره‌گیری از حداکثر نقاط قوت و فرصت) با امتیاز ۳/۴۲ در اولویت اول و راهبرد رقابتی (ST) (دوری از تهدیدات و استفاده از فرصت‌ها) با امتیاز ۲/۶۳ در اولویت دوم به‌عنوان مهم‌ترین راهبردهای توسعه بافت تاریخی شهر شناخته شدند.

عبداللهی و دیگران (۱۳۹۵) در مقاله‌ای با عنوان بررسی بافت فرسوده شهری با رویکرد توسعه گردشگری مورد شناسی: محله درب شازده "واقع در منطقه ۸ شیراز به این نتیجه دست یافتند که از بین عوامل مطالعه شده، عامل کالبدی - عملکردی با ضریب ۰/۴۷ از بقیه عوامل تأثیر گذاری بیشتری در توسعه خلاق بافت تاریخی مطالعه شده داشته است. همچنین با استفاده از نقشه های بدست آمده مناطق مختلف بافت اولویت بندی شده و در نهایت نواحی فاقد اولویت و اولویت کمتر نیز مشخص شده است. لذا پهنه های شناسایی شده در این بافت می تواند توسعه خلاق را فراهم کرده و به باززنده سازی آن کمک کند.

## مبانی نظری



# ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

شماره مجوز مجله: ۸۰۴۰۰

زمان پذیرش نهایی: ۱۳۹۹/۰۴/۱۰

فرسودگی یکی از مهمترین مسائل مربوط به فضای شهری است که باعث بی‌سازمانی، عدم تعادل، عدم تناسب و بی‌قوارگی می‌شود. فرسودگی عاملی است که به زدودن خاطرات جمعی، افول حیات شهری واقعی و شکل گرفتن حیات شهری روزمره ای کمک می‌کند. این عامل با کاهش عمر اثر و با شتابی کم و بیش تند، باعث حرکت به سوی نقطه پایانی اثر می‌گردد (Boroumand & and Massoud, 2013: 5).

به لحاظ لغوی فرسودگی به معنای پوسیدگی و کهنگی است. فرسودگی به لحاظ ماهوی جزء ذات و جوهره هر شکل انسان ساخت است که در طول زمان و برابر فعالیت و تغییرات مکرر و پیوسته حاصل می‌شود. لذا مفهوم فرسودگی علاوه بر ویژگی مکانی به لحاظ زمانی نیز قابل شناسایی و اندازه‌گیری است. فرسودگی به معنای واقعی آن مترادف با اضمحلال و ناکارآمدی تدریجی و گام به گام در طی یک دوره زمانی مشخص است. بافت فرسوده، به بافتی از شهر اطلاق می‌شود که ارزش‌های پذیرش شهروندی آن کاهش یافته و ساکنان از شرایط زندگی در محل، رضایت و ایمنی خاطر را ندارند و نیازهای اساسی آنها برآورده نمی‌شود. (عندلیب، ۱۳۸۵: ۸).

بافت‌های فرسوده، عمدتاً بخش‌هایی از شهر هستند که از چرخه تکاملی حیات آن جدا گشته و به شکل کانون مشکلات و نارسایی‌ها درآمده‌اند. از آنجا که نیروهای متحول‌ساز درون این بافت‌ها قدرت و سرعت لازم برای همگام کردن خود با سایر بخش‌های شهر را دارا نبوده‌اند، لذا حرکتی واپس‌گرا در پیش گرفته و روز به روز از گردونه توسعه پویای شهر دور می‌گردند. در یک بیان کلی می‌توان بافت فرسوده و مسئله‌دار را بافتی برشمرد که "جریان حیات و زندگی" در آن به مخاطره افتاده باشد و روند طبیعی زندگی در آن وجود نداشته باشد. با توجه به تعبیر "حیات شهری" به "کالبد مناسب" توأم با "فعالیت ساکنان"، بروز مسئله در بافت می‌تواند ناشی از نقصان در کالبد یا فعالیت باشد. بروز مسئله می‌تواند ناشی از "قدمت بافت" یا "کمبود طرح‌های توسعه شهری" یا "ناکارآمدی بافت" در ارائه تسهیلات و خدمات شهری مناسب باشد. وجود این مسائل در بافت شهری منجر به تنزل ارزش مکانی، محیطی و اقتصادی بافت گردیده و انگیزه برای نوسازی یا سرمایه‌گذاری را در ساکنان، مالکان یا سرمایه‌گذاران از بین برده است (ابراهیم زاده و ملکی، ۱۳۹۱: ۵). بافت فرسوده شهری به عرصه‌های از محدوده قانونی شهر اطلاق می‌شود که به دلیل فرسودگی کالبدی، عدم برخورداری مناسب از دسترسی سواره، تأسیسات، خدمات و زیرساخت‌های شهری آسیب پذیر بوده و از ارزش مکانی، محیطی و اقتصادی نازلی برخوردارند (حبیبی و همکاران، ۱۳۸۶: ۱۱). بافت تاریخی را می‌توان هسته اولیه هر شهر دانست (Biddulph, 2011: 7). قلعه یا ارگ و آنچه که به عنوان پایه‌گذاری یک شهر جدید، در زمان‌های پیش ساخته شده، می‌تواند نام بافت تاریخی به خود بگیرد. همچنین شهرهایی که به دلایلی مورد توجه واقع شده و به واسطه کسب این موقعیت دارای ارگ، برج و بارو می‌شدند، بافت تاریخی را در چنین محدوده‌ای دارا بودند. در بافت تاریخی شهرها معمولاً ساختمان‌های قدیمی و بناهای بسیار با ارزش و هسته اولیه بازارها قرار دارند. تاریخ ایجاد و شکلگیری بافت تاریخی شهرهای ایرانی از دوره باستان به بعد است (زنگی آبادی و مویدفر، ۱۳۹۰: ۴). ساماندهی بافت‌های فرسوده شهری به عنوان یکی از مهمترین اهداف توسعه و مدیریت شهری است که رویکردهای مختلفی بکار گرفته شده است که عبارتند از:

بهسازی بهبود بخشیدن به وضعیت بافت و عناصر درونی آن است و مجموعه اقداماتی است که با اندک تغییراتی در فعالیت موجبات افزایش عمر اثر را فراهم می‌کند (سجادی و دیگران، ۱۳۹۰: ۱۴۶).  
نوسازی پهنه‌های فرسوده اقدامی میان مدت و به منظور نو شدن بافت فرسوده است. در این نوع مداخله ماهیت‌های شکلی بافت حفظ شده و فعالیت‌ها و عناصر غیر کالبدی با زندگی نوین منطبق می‌شوند (سرور و همکاران، ۱۳۹۶: ۵).



# ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

شماره مجوز مجله: ۸۰۴۰۰

زمان پذیرش نهایی: ۱۳۹۹/۰۴/۱۰

این نوع مداخله به دلیل وضعیت نامناسب بافت، تخریب و ساخت مکان‌های جدید مانند بناهای مسکونی، پارک‌ها و ... را شامل می‌شود (Button, 1985: 152). مهمترین مراحل و اقدامات بازسازی شامل تخریب، آواربرداری، پاکسازی و دوباره سازی می‌باشد.

بازسازی را می‌توان استراتژی جلوگیری از فرسودگی و زوال شهری و تجدید حیات بخش‌های رو به انحطاط شهر تعریف نمود (مهرابیان، ۱۳۹۲: ۵).

بازآفرینی به معنای بازگرداندن حیات اجتماعی، اقتصادی و محیطی به منطقه است. این حرکت مکان‌ها را دگرگون می‌کند، تصویر اجتماعی از خودش را تقویت می‌کند و مکان‌های زنده و جذاب را که سرمایه‌گذاری درونی پایدار را تشویق می‌کنند، می‌آفریند (Ozlem, 2009: 28) به عبارتی، بازآفرینی شهری دیدگاهی جامع و یکپارچه دارد و مجموعه اقداماتی است که به حل مسائل شهری منجر می‌شود (پورا احمد و دیگران، ۱۳۸۹: ۸۲).

لغت گردشگر از کلمه تور به معنی گشتن اخذ شده که ریشه در کلمه Tourn به معنای دور زدن گرفته شده است. تور را دوره، رفت و برگشت بین مبدا و مقصد نیز معنی کرده‌اند (Oxford, 1970: 18).

سازمان جهانی گردشگری؛ گردشگری را بر اساس تمایز در رویکرد به مکان بازدید چنین بیان کرده است که عبارت است از فعالیت‌های افرادی که برای استراحت، کار و دلایل دیگر به خارج از محیط سکونت معمول خویش سفر کرده، حداکثر برای یک سال متوالی در آنجا اقامت می‌کنند (حسینی نیا، ۱۳۹۶: ۱۲).

با در نظر گرفتن بعد تجربه و انتخاب آگاهانه و از روی اختیار گردشگری مسافرتی داوطلبانه و موقتی تعریف شده است که برای بهره‌گیری از چشم‌اندازهای تازه و تجربیات جدید در یک سفر طولانی (از نظر بعد مسافت) شکل می‌گیرد. مورگن روت در تعریف گردشگری به طور کلی به نقش مصرف‌کنندگی گردشگر تکیه نموده، معتقد است گردشگری عبارت است از مسافرت اشخاصی که به طور موقت از محل سکونت خود دور می‌شوند تا نیازهای حیاتی، فرهنگی و شخصی خود را به شکل مصرف‌کننده کالاها و خدمات اقتصادی و فرهنگی برآورده کنند. گردشگری رفتار گروه‌های انسانی است که از ابعاد جغرافیایی فضایی برخوردارند و بازتاب‌های این رفتار نیز فضای جغرافیایی را متأثر می‌سازد. این رفتار جمعی و مشترک انسان‌ها، امروزه در قالب و ساختارهای سیاسی و اداری شکل می‌گیرد و هدایت و کنترل می‌شود و حکومت‌ها در این زمینه نقش اصلی را به عهده دارند. به عبارتی دیگر نوع نگرش و سیاست‌گذاری دولت‌ها و نیز تصمیم و اقدامات آنها می‌تواند تاثیرهای متفاوتی بر فضای جغرافیایی بگذارد (کروبی و همکاران، ۱۳۹۷: ۵). گردشگری را می‌توان به روش‌های مختلف تعریف نمود اما تمرکز کلی آن بر مسافرتی است که از خانه خود خارج می‌شوند و خدماتی که آن‌ها استفاده می‌کنند: شامل روش‌های حمل و نقل، سرگرمی و جاذبه‌های گردشگری، خدمات غذا و استراحت

جاذبه‌های گردشگری از سوی سازمان جهانی جهانگردی به سه دسته عمده تقسیم می‌گردند:

- جاذبه های طبیعی
- جاذبه های فرهنگی تاریخی
- جاذبه های ویژه (UNWTO, 2007: 11)

عوامل متعددی در توسعه گردشگری نقش دارند که اهم آنان عبارتند از: ۱. ارتقاء جهان بینی و سطح آیدئولوژیک، ۲. ایجاد بسترهای مناسب فرهنگی، زیارتی، ۳. شناخت و بررسی ظرفیت‌های گردشگری، ۴. توسعه برنامه‌ها و مناسب‌ها، ۵. تبلیغات از طریق رسانه‌های جمعی، ۶. زیباسازی و مرمت اماکن، ۷. برگزاری مراسم خاص، ۸. ایجاد تشکلهای گردشگری، ۹. توسعه

شبکه‌های معابر و تسهیل دسترسی، ۱۰. توسعه مراکز فرهنگی، ۱۱. ایجاد مراکز خدماتی و رفاهی در محدوده (Azimi Amoli & Jamdar, 2016: 11)



## نمودار ۱. عوامل مؤثر بر توسعه گردشگری

سرزندگی در سطح خرد به مفهوم تنوع فعالیت‌ها در عرصه همگانی و سازگاری آن با فضاهای شهری در چارچوب نظامی از قرارگاه‌های رفتاری می‌باشد. محیط‌هایی را می‌توان سرزنده نامید که در آن فعالیت‌های اختیاری و اجتماعی در دامنه‌ای نسبتاً گسترده از زمان جریان دارد. در این حالت برخی از شاخص‌های شناسایی محیط‌های سرزنده شامل میزان تراکم افراد پیاده در محل، تعداد، تنوع و ماهیت قرارگاه‌های رفتاری موجود/ فعالیت موسمی / تنوع استفاده‌کنندگان (زن، مرد، پیر، جوان، کودک، معلول و ...). تنوع فرم و رنگ در منظر شهری / و ... غیره می‌شود (آجیلیان و دیگران، ۱۳۹۳: ۵)

در سطح کلان می‌توان سرزندگی را مشخصه شهری که با مجموعه‌ای از کیفیت‌های کالبدی، غیر کالبدی و سیستم‌های سازمانی امکان زندگی سعادتمندانه شهروندان را فراهم می‌آورد، تعریف کرد. به بیان ساده‌تر تعریف جامع سرزندگی را می‌توان معادل تعریف کلیت کیفیت طراحی شهری " دانست. چرا که شهر نمی‌تواند سرزنده باشد هنگامی که از ضعف ایمنی و امنیت رنج می‌برد، هنگامی که بافت‌های شهر خوانا نیستند، هنگامی که فرد تجارب حسی غنی ایجاد نمی‌کند، هنگامی که ترکیب کاربری‌ها و فعالیت‌ها مانع از شکلگیری تحرک و جنب و جوش می‌شود و ... غیره. از این رو می‌توان گفت سرزندگی شهری توأماً علت و معلول دیگر کیفیت‌های طراحی شهری می‌باشد.

چالز لاندری مفهوم سرزندگی را به گونه‌ای متفاوت بررسی نموده؛ او ۹ معیار مؤثر را برای شناسایی یک شهر سرزنده و زیست‌پذیر برمی‌شمارد: تنوع، دسترسی، ایمنی و امنیت، هویت و تمایز، خلاقیت، ارتباط و تشریک مساعی، ظرفیت سازمانی و رقابت (لاندری، ۲۰۰۰: ۵).

لینچ سرزندگی را یکی از هفت محور اصلی کیفیت یک شهر می‌داند. این هفت محور اصلی عبارتند از: سرزندگی، معنی، تناسب، دسترسی، نظارت و اختیار، کارایی و عدالت. وی سرزندگی را این‌گونه تعریف می‌کند: سرزندگی، یعنی اینکه تا چه

اندازه شکل شهر حامی عملکردهای حیاتی و نیازهای بیولوژیکی بوده و از همه مهمتر چگونه بقاء همه موجودات را ممکن می‌سازد (لینچ، ۱۳۷۶: ۱۵۴).



## شکل ۱. ابعاد سرزندگی از دیدگاه لینچ

با توجه به تعاریف موجود از سرزندگی می‌توان تعریف عام سرزندگی را، قابلیت مکان برای تأمین تنوعی از فعالیت‌ها و استفاده کنندگان (با پیش زمینه‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی) با هدف تنوع تجربیات و تعاملات اجتماعی به گونه‌ای که امنیت، برابری و راحتی را برای همه استفاده کنندگان فراهم آورد؛ در نظر گرفت. سرزندگی عاملی است که در نتیجه جذابیت فضاها و رضایت شهروندان حاصل می‌شود که در نهایت منجر به ایجاد فضایی زیست‌پذیر می‌گردد.

### شناخت محدوده مورد مطالعه

ارومیه مرکز استان آذربایجان غربی است. این شهر با وسعتی معادل ۷۸۱۱ هکتار به طول ۷۰ و عرض ۳۰ هکتار در کنار دریاچه لاجوردی به همین نام قرار دارد و در طول جغرافیایی ۴۵.۰۰ تا ۴۵.۰۶ و عرض جغرافیایی ۳۷.۳۰ و ۳۷.۳۶ با ارتفاع ۱۳۹۰ متر از سطح دریا و به فاصله ۱۷ کیلومتر در سمت غربی دریاچه ارومیه واقع شده است. شهر ارومیه مرکز شهرستان ارومیه می‌باشد و این شهرستان از شمال به شهرستان سلماس، از جنوب به نقده و مهاباد و از شرق به دریاچه ارومیه و از غرب به مرز ترکیه و عراق محدود می‌شود.



## نقشه ۱. موقعیت قرارگیری شهر ارومیه



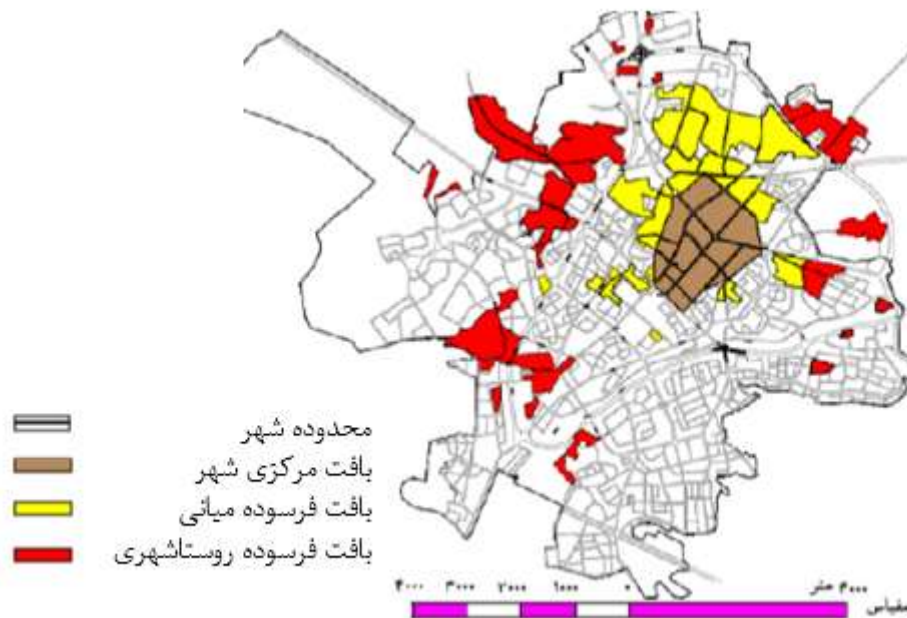
# ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

زمان پذیرش نهایی: ۱۳۹۹/۰۴/۱۰

شماره مجوز مجله: ۸۰۴۰۰

محدوده بافت‌های فرسوده شهر ارومیه در قالب سه نوع بافت معرفی و به تصویب کمیسیون ماده ۵ رسیده است:

- بافت فرسوده تاریخی به مساحت تقریبی ۲۷۷.۷ هکتار در قسمت هسته مرکزی شهر واقع شده است.
- بافت فرسوده میانی به مساحت بالغ ۴۷۱.۱ هکتار در قسمت میانی توسعه کالبدی بر شهر قرار گرفته است.
- بافت فرسوده حاشیه‌ای به مساحت بالغ بر ۵۶۴.۴ هکتار در حوزه فراگیر بافت‌های فوق‌الذکر قرار گرفته است (اداره کل مسکن و شهرسازی استان آذربایجان غربی، ۱۳۹۰).



## نقشه ۲. بافت فرسوده شهر ارومیه

جاذبه‌های شهر ارومیه به دریاچه آن محدود نمی‌شود. این شهر دارای مناطق طبیعی منحصر به فرد و زیبا و دارای تاریخی غنی است که به بیش از ۳ هزار سال پیش برمی‌گردد و مردمی با فرهنگ که موجب می‌شود سفر به آن با خاطراتی شیرین و به یاد ماندنی همراه باشد.

مسجد جامع ارومیه که به مسجد رضائیه معروف است، یکی از مراکز و مدارس دینی معروف آذربایجان غربی می‌باشد و در مرکز شهر در وسط بازار قرار دارد. مسجد جامع ارومیه از بناهای نیمه دوم سده هفتم هجری قمری است که در دوره‌های مختلف بازسازی و تکمیل شده تا به صورت امروزی درآمد است.



شکل ۲. مسجد جامع ارومیه

# ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

زمان پذیرش نهایی: ۱۳۹۹/۰۴/۱۰

شماره مجوز مجله: ۸۰۴۰۰

موزه ارومیه در خیابان شهید بهشتی شهر ارومیه قرار دارد و با توجه به غنای اشیای تاریخی نگهداری شده در آن، دومین گنجینه بزرگ تاریخی کشور به شمار می‌رود. این موزه در سال ۱۳۴۶ خورشیدی، با زیر بنای ۷۵۰ متر مربع در محوطه‌ای به وسعت ۲۰۰۰ متر مربع احداث شد و بعدها به منظور حفظ و نگهداری آثار و اشیای منحصر به فرد و در راستای گسترش موزه، دو فضای نسبتاً بزرگ و یک گنجینه زیرزمینی به آن افزوده شد



شکل ۳. موزه تاریخی ارومیه

## تحلیل یافته‌ها

همانطور که در بخش‌های قبل آورده شد رویکرد اصلی برنامه‌ریزی در این پژوهش برنامه‌ریزی استراتژیک می‌باشد که از ترسیم چشم انداز آغاز و با تبیین عوامل داخلی و خارجی و مقایسه دودویی عوامل و امتیازدهی به آنها و تعیین موقعیت محدود به ارائه راهکار ختم می‌گردد.

### ۱. ماموریت

- تعیین قابلیت‌ها و ضعف‌های منطقه در جهت توسعه و گسترش گردشگری
- تدوین راهبردهای مناسب به منظور توسعه و گسترش گردشگری در منطقه
- معرفی گردشگری به عنوان مکملی مطلوب به منظور در آمدزایی روستاییان
- آشنایی مردم با تاثیرات مطلوب گردشگری و آموزش آنها
- ترسیم یک چشم انداز روشن به منظور روشن شدن مسیر حرکت در راستای توسعه گردشگری شهر
- تعیین عوامل موثر بر توسعه و گسترش گردشگری در شهر و بافت تاریخی آن
- و در نهایت ارائه راهکارهای مناسب توسعه گردشگری در بافت تاریخی شهر

### ۲. چشم انداز

- پایداری و تنوع اقتصادی شهر با تکیه بر گردشگری و حل توسعه نیافتگی محدوده
- بازسازی و احیای فرهنگ و سنن بومی شهر با بهره‌گیری از گردشگری
- توسعه و گسترش گردشگری در میان محدوده‌های کمتر توسعه یافته و محروم
- توزیع عادلانه منافع حاصل از گردشگری
- افزایش کیفیت زندگی و سرزندگی در جامعه میزبان
- پاسخگویی به تقاضای روز افزون شهری برای گذراندن اوقات فراغت در فضای شهری
- توسعه گردشگری در کنار حفاظت از محیط زیست شهر
- بهبود وضعیت خدمات‌رسانی و امکانات و تسهیلات



# ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

شماره مجوز مجله: ۸۰۴۰۰

زمان پذیرش نهایی: ۱۳۹۹/۰۴/۱۰

۳. شناخت عوامل داخلی و خارجی پیش روی توسعه گردشگری شهر ارومیه و بافت تاریخی آن

الف. ارزیابی عوامل خارجی (EFE) و داخلی (IFE)

عوامل خارجی و داخلی تاثیرگذار بر محدوده طی چهار گام با استفاده از ماتریس ارزیابی محیط خارجی و داخلی مورد ارزیابی قرار می گیرد:

گام اول: تعیین عوامل خارجی و داخلی

گام دوم: تعیین میزان اهمیت عوامل داخلی و خارجی

گام سوم: تعیین رتبه عوامل خارجی و داخلی

گام چهارم: تعیین امتیاز نهایی عوامل خارجی و داخلی و ارزیابی آن

جدول ۲. ماتریس عوامل خارجی توسعه گردشگری بافت تاریخی شهر ارومیه

امتیاز وزنی	رتبه	وزن	عوامل خارجی (IFE): فرصت (Q) و تهدیدات (T)
۰.۴	۴	۰.۱	O <sub>1</sub> : وجود بناهای تاریخی ثبت شده در میراث فرهنگی
۰.۳۲	۴	۰.۰۸	O <sub>2</sub> : امکان استفاده از عناصر و نشانه‌های تاریخی ثبت شده در محدوده
۰.۲۱	۳	۰.۰۷	O <sub>3</sub> : آب و هوای مناسب شهر و منطقه
۰.۱۸	۳	۰.۰۶	O <sub>4</sub> : پتانسیل‌های اقتصادی محدوده
۰.۱۸	۳	۰.۰۶	O <sub>5</sub> : بالابودن ظرفیت منطقه و بافت تاریخی جهت سرمایه‌گذاری
۰.۱۵	۳	۰.۰۵	O <sub>6</sub> : حمل و نقل سریع و تندروی شهری در محدوده
۰.۱۵	۳	۰.۰۵	O <sub>7</sub> : حفظ هویت و ساخت اصلی بافت تاریخی
۰.۱۲	۳	۰.۰۴	O <sub>8</sub> : مطرح بودن بافت تاریخی محدوده برای گردشگران منطقه
۰.۱۶	۲.۵۸	۰.۰۶۴	T <sub>1</sub> : ادامه روند ساخت و سازهای شهری و عدم توجه به هویت بافت تاریخی
۰.۱۳	۲.۲۸	۰.۰۵۹	T <sub>2</sub> : از بین رفت زیبایی‌های بصری محدوده در نتیجه عدم هماهنگی میان بافت قدیم و جدید
۰.۱۵	۳	۰.۰۵	T <sub>3</sub> : نبود ظرفیت‌های تجهیزاتی جهت اجرای فعالیت‌ها
۰.۱	۲	۰.۰۵	T <sub>4</sub> : هدایت افراد کم درآمد و مهاجرین به این محدوده
۰.۱	۲	۰.۰۵	T <sub>5</sub> : رکود قیمت زمین در محدوده و منطقه
۰.۰۸	۲	۰.۰۴	T <sub>6</sub> : پایین بودن سطح سواد در سطح محدوده و منطقه
۰.۰۹	۲	۰.۰۴۶	T <sub>7</sub> : کمبود سرانه فضاهای تفریحی و ... در سطح منطقه
۰.۰۸	۲	۰.۰۴	T <sub>8</sub> : وجود زمینه برای باز تولید و گسترش مشاغل ناپایدار
۰.۰۷	۲	۰.۰۳۵	T <sub>9</sub> : مهاجرت جمعیت اصیل بافت به مناطق دیگر و جایگزینی با افراد کم درآمد و تمایل ساکنین به سکونت در خارج از محله
۰.۰۶	۲	۰.۰۳۳	T <sub>10</sub> : عدم جذب مشارکت مردمی در برنامه‌های ساماندهی بافت



# ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

شماره مجوز مجله: ۸۰۴۰۰

زمان پذیرش نهایی: ۱۳۹۹/۰۴/۱۰

۰.۰۶	۲	۰.۰۳	T <sub>11</sub> : تخریب و نابودی بخشی از آثار تاریخی موجود در بافت
۰.۰۶	۲	۰.۰۳	T <sub>12</sub> : ضعف در تبلیغات در جهت شناساندن پتانسیل‌های گردشگری بافت
۲.۸۵	-	۱.۰۰	مجموع امتیازات

بر اساس محاسباتی که در جدول ماتریس ارزیابی عوامل خارجی آورده شد مجموع امتیاز نهایی عوامل خارجی محدوده مرکزی شهر ارومیه ۲.۸۵ به دست آمده است و این به معنای برتری فرصت‌ها در محله مورد مطالعه در مقایسه با تهدیدات می باشد.

## جدول ۳. ماتریس عوامل داخلی توسعه گردشگری بافت تاریخی شهر ارومیه

امتیاز	رتبه	وزن	عوامل داخلی (IFE): نقاط قوت (S) و نقاط ضعف (W)
وزنی	به	ن	
۰.۰۴	۴	۰.۱	S <sub>1</sub> : قرارگیری در هسته مرکزی شهر
۰.۳۶	۴	۰.۰	S <sub>2</sub> : وجود بناهای با ارزش تاریخی و مذهبی
		۹	
۰.۲۴	۳	۰.۰	S <sub>3</sub> : سهولت دسترسی به حمل و نقل عمومی و نقاط پیرامونی
		۸	
۰.۲۱	۳	۰.۰	S <sub>4</sub> : وجود یادمان‌های مشاهیر و بزرگان در محدوده بافت فرسوده
		۷	
۰.۲۱	۳	۰.۰	S <sub>5</sub> : مجاورت و سهولت دسترسی به مرکز شهر
		۷	
۰.۱۸	۳	۰.۰	S <sub>6</sub> : نگرش مثبت برخی ساکنین به ساماندهی محدوده
		۶	
۰.۱۵	۳	۰.۰	S <sub>7</sub> : وجود محور تجاری تجاری بازار قدیمی شهر
		۵	
۰.۱۲	۳	۰.۰	S <sub>8</sub> : سوغات و صنایع دستی جاذب گردشگر
		۴	
۰.۲۴	۳	۰.۰	W <sub>1</sub> : مهاجرت زیاد افراد غیربومی به این محدوده
		۸۸	
۰.۲۴	۳	۰.۰	W <sub>2</sub> : مشکلات زیرساختی و عدم حمایت دولت و شهرداری‌ها در رفع و بهبود آن
		۸	
۰.۲۴	۳	۰.۰	W <sub>3</sub> : کمبود امکانات گذران اوقات فراغت
		۸	
۰.۲۱	۳	۰.۰	W <sub>4</sub> : نبود امنیت کافی در معابر در برخی از ساعات شبانه روز



# ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

شماره مجوزمجله: ۸۰۴۰۰

زمان پذیرش نهایی: ۱۳۹۹/۰۴/۱۰

		۷	
۰.۱۸	۳	۰.۰	۱۷: عدم وجود کاربری‌های جاذب جمعیت
		۶	
۰.۱۵	۳	۰.۰	۱۸: وجود آسیب‌های اجتماعی در سطح بافت و برخی مشاغل ناپایدار
		۵	
۰.۱۲	۳	۰.۰	۱۹: دسترسی نامناسب و ضعیف به برخی جاذبه‌های گردشگری
		۴	
۰.۰۹	۳	۰.۰	۲۰: کمبود امکانات و خدمات در منطقه بخصوص در اماکن تاریخی و محدوده پیرامونی آن
		۳۲	
۰.۰۹	۳	۰.۰	۲۱: ساختار نامناسب معابر و نبود جهت‌یابی
		۳	
۰.۰۵	۲	۰.۰	۲۲: حمل و نقل عمومی نامناسب در سطح منطقه
		۲۵	
۳.۴۳	-	۱.۰۰	مجموع امتیازات

بر اساس محاسباتی که در جدول ماتریس ارزیابی عوامل داخلی آورده شد مجموع امتیاز نهایی عوامل محدوده بافت تاریخی و فرسوده شهر ارومیه برابر ۳.۴۳ بدست آمده است و این به معنای برتری نقاط ضعف بر نقاط قوت می‌باشد. در واقع می‌توان گفت که در محدوده بافت تاریخی فرسوده این شهر، نقاط قوت موجود در شهر تاثیرات بیشتری را نسبت به نقاط ضعف بر آن دارند.

### ۳. تعیین موقعیت محدوده مورد مطالعه

در ماتریس استراتژی‌ها و اولویت‌های اجرایی؛ جمع امتیازهای نهایی عوامل داخلی بر روی محور X چنانچه: در محدوده ای از ۱ تا ۱.۹۹ قرار گیرد، نشان دهنده ضعف داخلی سیستم است. بین ۲ تا ۲.۹۹ نشان دهنده وضعیت متوسط و بالاخره امتیازهای ۳ تا ۴ بیانگر قوت سیستم می‌باشد. ب به همین شیوه، جمع امتیاز نهایی عوامل خارجی بر روی محور Yها از ۱ تا ۱.۹۹ ضعف سیستم را نشان می‌دهد، امتیازهای ۲ تا ۲.۹۹ بیانگر قراردادن سیستم در وضعیت متوسط و سرانجام امتیازهای ۳ تا ۴ نشان از قراردادن سیستم در وضع عالی دارند.



# ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

شماره مجوز مجله: ۸۰۴۰۰

زمان پذیرش نهایی: ۱۳۹۹/۰۴/۱۰

امتیاز نهایی عوامل داخلی (IFE)

۱	SO	SO	WO	
۲	SO	WO	WT	
۳		WT	WT	
۴				
	۴	۳	۲	۱

امتیاز نهایی عوامل خارجی (EFE) (Y-axis label)

V (X-axis label)

## نمودار ۲. ماتریس ارزیابی عوامل داخلی و خارجی بافت تاریخی فرسوده شهر ارومیه

این ماتریس را می‌توان به ۳ ناحیه عمده تقسیم نمود و برای هر یک از نواحی استراتژی‌های متفاوتی را به کار برد:

الف. خانه‌های ۱، ۲، ۴ (از بالا و از چپ به راست): در این موقعیت می‌بایست استراتژی‌هایی را به اجرا درآورد که موجب رشد و ساخت شوند.

ب. خانه‌های ۳، ۵، ۷ قرار: در این موقعیت باید استراتژی‌هایی را به اجرا درآورد که هدف آنها حفظ و نگهداری وضع موجود باشد.

ج. خانه‌های ۶، ۸، ۹ قرار: باید استراتژی‌های برداشت یا رهاکردن را به اجرا درآورد (ابراهیم زاده و همکاران، ۱۳۸۸: ۸-۷).

با توجه به جداول عوامل و ماتریس ارائه شده که موقعیت بافت تاریخی فرسوده شهر ارومیه را نشان می‌دهد و با توجه به توضیحات ارائه شده می‌توان گفت که جهت دستیابی به بهترین نتایج در زمینه ساماندهی بافت تاریخی فرسوده شهر ارومیه با رویکرد ارتقای گردشگری در آن استفاده از استراتژی‌های تهاجمی (SO) در اولویت اول می‌باشند

## جمع بندی و راهکارها

توجه به ساماندهی بافت‌های قدیمی و فرسوده شهر و به طور کلی دخالت در بافت قدیم همواره یکی از مسائل اساسی شهرهای تاریخی و شهرهایی که دارای هویت و روحیه خاص بوده اند می‌باشد. بافت‌های قدیمی کانون و هسته شهرها هستند. حیات این بافت‌ها طی سده‌های گذشته پایه بسیاری از آداب و رسوم و حتی فرهنگ موجود و نیز رونق اقتصادی شهر و منطقه بوده است. این محدوده‌ها می‌تواند حامل بار معنوی عظیمی برای انتقال به آیندگان باشد. بافت‌های قدیمی تاریخی و فرسوده همچنین می‌توانند به عنوان یکی از مهمترین منابع گردشگری و محل تمرکز فعالیت‌های گردشگری محسوب شوند.

پژوهش حاضر با هدف ساماندهی بافت‌های فرسوده تاریخی شهری با هدف ارتقای گردشگری در محدوده بافت تاریخی شهر ارومیه ابتدا به تشریح مساله پژوهش پرداخته و پس از بیان اهداف و سوالات و ... مبانی نظری مربوط به پژوهش را جمع آوری و در نهایت شاخص‌های ساماندهی بافت‌های تاریخی شهری را استخراج نموده است. شهر ارومیه از جمله شهرهای تاریخی کشور در استان آذربایجان غربی قرار دارد که امروزه با توجه به موقعیت قرارگیری خود نقش مهمی در منطقه ایفا نموده است.



# ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

شماره مجوز مجله: ۸۰۴۰۰

زمان پذیرش نهایی: ۱۳۹۹/۰۴/۱۰

مطالقات نتایج بدست آمده شهر ارومیه و بافت تاریخی آن با مسائل و مشکلات بسیار زیادی روبروست. از مهمترین این مشکلات می توان به ریزدانی بافت، معابر تنگ و باریک، نفوذپذیری پایین، ناپایداری کالبدی و عمر بالای ساختمان ها، کمبود سرانه فضای سبز و برخی کاربری ها، عدم اختلاط کاربری، کمبود فضاهای عمومی و ... اشاره نمود. در کنار مشکلات بسیار زیادی که این محدوده با آن روبروست از مزیت و پتانسیل گردشگری و عناصر تاریخی برخوردار می باشد که برنامه ریزی در جهت تقویت این پتانسیل می تواند زمینه های بهبود وضعیت و کاهش برخی مشکلات اشاره شده را فراهم نماید. نتایج این پژوهش نشان می دهد جهت ساماندهی بافت مورد مطالعه در شهر ارومیه استفاده از راهکارهای تهاجمی (SO) در اولویت اول قرار دارد.

- احداث مراکز جدید تجاری، خدماتی و یا رفاهی در این مناطق برای ایجاد تکاپو،
- ایجاد فضاهای باز انعطاف پذیر برای فعالیت های مختلف در مجاورت خدمات عمومی
- تلاش در جهت افزایش هر چه بیشتر ارتباطات عملکردی و سازمانی با شهر و نقاط مختلف آن با هدف افزایش حضورپذیری فضای بافت تاریخی
- افزایش کیفیت دسترسی و بهسازی مسیرهای سواره و پیاده، روشنایی و هدایت آب های سطحی
- ارتقاء کیفیت خدمات و دسترسی مناسب به آنها برای ارتقاء وضعیت فعلی کیفیت زندگی
- ارتقاء کیفیت زندگی و حفظ هویت اجتماعی از طریق خروج کاربری های ناسازگار از بافت و تغییر کاربری ها، متناسب با نیازهای جدید و ضرورت های بافت ؛
- ساماندهی و مناسب سازی پیاده روها و خیابان های موجود در سطح محله با هدف افزایش حضورپذیری فضا، افزایش عرض معابر محله و کاهش و حذف گوشه های پرت و جرم زا که زمینه های بروز انواع تخلفات و آسیب های را فراهم می نمایند.
- افزایش سرانه فضای سبز در سطح شهر ، منطقه و بافت تاریخی شهر با هدف ارتقای سرزندگی و نشاط در آن بخصوص در فضاهای تاریخی منطقه که می تواند موجبات زیبایی و جذابیت و همچنین سایه اندازی و پاکیزگی را فراهم نماید.
- بهبود وضعیت دسترسی منطقه و بافت تاریخی با تاکید بر حمل و نقل عمومی و پیاده مداری در مجاورت بافت تاریخی و همچنین تامین پارکینگ در منطقه با رعایت اصول مکانیابی کاربری های شهری شامل مطلوبیت، سازگاری، ظرفیت و ...
- افزایش نورپردازی فضاهای موجود در سطح محله با هدف ارتقای امنیت و ایمنی فضاها و نیز بهبود وضعیت مبلمان شهری موجود در بافت تاریخی که می تواند در ارتقای رضایتمندی افراد و جذب گردشگران نقش بسیار بالایی داشته باشد.
- افزایش سرانه امکانات و خدمات در سطح منطقه بخصوص در محدوده بافت تاریخی و گردشگری شهر من جمله امکانات رفاهی اقامتی، امکانات تفریحی و ورزشی، فضای سبز و ... و همچنین امکانات دسترسی و ... که در تقویت حضورپذیری فضا و ماندگاری بیشتر گردشگران در آن موثر می باشد.
- افزایش تبلیغات، برگزاری همایش ها و ... جهت شناساندن بیشتر عناصر گردشگری محدوده به سائری و افزایش میل و انگیزه در جهت حضور در این فضاها



# ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

شماره مجوز مجله: ۸۰۴۰۰

زمان پذیرش نهایی: ۱۳۹۹/۰۴/۱۰

- جمعیت برخی قطعات موجود در بافت با هدف کاهش ریزدانگی با هماهنگی ساکنین محدوده
- استفاده از اراضی موجود در بافت محله جهت ایجاد کاربری های مورد نیاز
- نگهداری جمعیت موجود و جلوگیری از تخلیه بافت از طریق شناسایی نیازهای اهالی و اولویت بندی جهت رفع نیازها و مناسب سازی و احیاء بافت از جهت کالبدی - کارکردی - اجتماعی؛
- تقویت حس مکانی و همبستگی اجتماعی از طریق همگرایی و هم پیوندی ساکنین با بهره گیری از مشترکات فرهنگی جهت کنترل آسیب های اجتماعی
- ساماندهی مشاغل ناپایدار در محدوده
- توزیع عادلانه خدمات و امکانات با تاکید بر برنامه ریزی عدالت خواه در سطح محلات و بافت های فرسوده شهری با هدف خوداتکایی محلات شهری

## فهرست منابع

۱. ابراهیم زاده عیسی، گل آفرین ملکی. ۱۳۹۱. تحلیلی بر ساماندهی و مداخله در بافت فرسوده شهری (مطالعه‌ی موردی: بافت فرسوده‌ی شهر خرم‌آباد)، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، دوره ۴۴، شماره ۳ (پیاپی ۸۱)، صص ۲۳۴-۲۱۷.
۲. ابراهیم نیا سماکوش، ابراهیم و همکاران. ۱۳۹۲. ارزیابی نقش گردشگری شهری در توسعه اقتصادی-محیطی شهر بابلسر، فصلنامه اقتصاد و مدیریت شهری، شماره ۳، صص ۳۳-۱۸.
۳. پوراحمد، احمد، کشاورز، مهناز، علی اکبری، اسماعیل، هادوی، فرامرز. ۱۳۹۶. بازآفرینی پایدار بافت های ناکارآمدی شهری مورد مطالعه (منطقه ۱۰ شهر تهران)، آمایش محیط، دوره ۱۰، شماره ۳۷، صص ۱۹۴-۱۶۷.
۴. حسینی نیا مهدیه. ۱۳۹۶. تحلیلی بر تأثیر مکان های گردشگری شهری در جذب گردشگران فرهنگی (مطالعه موردی: شهر پاریس)، هویت شهر، دوره ۱۱، شماره ۴، صص ۴۴-۳۱.
۵. زنگی آبادی علی، مؤید فر سعیده. ۱۳۹۰. رویکرد بازآفرینی شهری در بافت های فرسوده: برزن شش بادگیری شهر یزد، مجله معماری و شهرسازی آرمان شهر، شماره ۹، صص ۳۱۴-۲۹۷.
۶. زیویار پروانه، سمیه تیموری. ۱۳۹۷. برنامه ریزی استراتژیک توسعه گردشگری در بافت تاریخی شهرها (مورد مطالعه: بافت تاریخی شهر خرم آباد)، فصلنامه سرزمین، دوره ۱۵، شماره ۵۸، صص ۴۸-۳۱.
۷. سلیمانی مقدم پرویز، محمد قندهاری، فاطمه پیری. ۱۳۹۷. تحلیل زیست پذیری و سرزندگی بافت های فرسوده (مطالعه موردی: محله عامری شهر اهواز)، فصلنامه مطالعات ساختار و کارکردشناسی، دوره ۵، شماره ۱۷، صص ۱۱۴-۹۳.
۸. عباسی مصیب، نعمت شاکرمی، رحمت الله ملک. ۱۳۹۷. برنامه ریزی راهبردی توسعه گردشگری شهری نمونه مورد مطالعه: شهر خرم آباد، آمایش جغرافیایی فضا، دوره ۸، شماره ۲۸، صص ۱۶۸-۱۵۵.





# ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

زمان پذیرش نهایی: ۱۳۹۹/۰۴/۱۰

شماره مجوز مجله: ۸۰۴۰۰

۹. کرویی مهدی و همکاران. ۱۳۹۷. تحلیل نقش گردشگری در توسعه اقتصادی شهر تبریز، جغرافیا و روابط انسانی، دوره ۱، شماره ۲، صص ۳۳۵-۳۵۲.
۱۰. سجادی ژیلا، سیدموسی پورموسوی، مجید اسکندرپور. ۱۳۹۰. بهسازی و نوسازی بافت های فرسوده شهری با تاکید بر مشارکت مردمی (مطالعه موردی: محله دولاب تهران)، آمایش محیط، دوره ۴، شماره ۱۴، صص ۱۶۴-۱۴۳.
۱۱. مهرابیان ساهره. ۱۳۹۲. باز زنده سازی و احیا در بافت های فرسوده شهری، اولین همایش ملی معماری، مرمت، شهرسازی و محیط زیست پایدار، همدان، انجمن ارزیابان محیط زیست هگمتانه
۱۲. نیکبخت سروش، سمیرا اردانی. ۱۳۹۵. نقش سرزندگی بر جذب گردشگری در بافت های کهن شهری نمونه موردی: محله سنگلج تهران، همایش ملی معماری و شهرسازی از نظریه تا عمل، تهران، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی
۱۳. یزدانی مجید؛ رضا عباس پور، مصطفی رجائی پور. ۱۳۹۱. راهکارهای تبدیل فضاهای غیرقابل دفاع به فضاهای قابل دفاع در راستای پیگیری از جرم در معماری و طراحی، همایش ملی معماری و شهرسازی ایرانی اسلامی، موسسه آموزش عالی خاوران، مشهد.
۱۴. Azimi Amoli, J., & Jamdar, A. (2016). Regeneration of worn-out urban textures with urban good governance approach (case study: Deh-e- Vanak district). *Journal of Regional Planning*, 25(2), 85-99. (Persian)
۱۵. Boroumand, M., and Massoud, M., 2013, Analysis of The Position of Public Participation In The Process of Rehabilitation Old Texture, the first National Conference on Geography, Urban Planning and Sustainable Development, Tehran. (*In Persian*)
۱۶. Horng, J.S., Tsai, C.Y., Yang, T.C., Liu, C.H.C. and Hu, D.C. (2016). Exploring the relationship between proactive personality, work environment and employee creativity among tourism and hospitality employees, *International Journal of Hospitality Management*, No. 54, pp.46-56.
۱۷. Herrero-Prieto, L. C and Go´mez-Vega, M, (2017). Cultural resources as a factor in cultural tourism attraction: Technical efficiency estimation of regional destinations in Spain, *Journal of Tourism Economics*, Vol. 23, No.2, pp.260-280.
۱۸. keovilay, T. (2012). Tourism and development in rural communities : Case study of Luang Namtha Province. Lao PDR. A thesis submitted in partial fulfilment of the requirements for the Degree of Master of Tourism Management at Lincoln University
۱۹. Ozlem Geuzey (2009); Urban regeneration and increased competitive power: Ankara in an era of globalization; *Cities*; vol.26, PP.67-72.
۲۰. Roberts, P. and Sykes, H., 2000, *Urban Regeneration*, Sage Publication, Uk, London.
۲۱. Uysal, M., Sirgy, M.J., Woo, E., and Kim, H. (2015). Quality of life (QOL) and wellbeing research in tourism, *Tourism Management*, No. 53, pp.244-261.